

Viestinnän teoria ja uudet viestimet

Nykyistä länsimaista viestintämaisemaa kuvattaessa käytetään usein apuna jakoa 'vanhoihin' ja 'uusiin' viestimiin. 'Vanhoilla' tarkoitetaan yleensä televisiota, radiota, elokuvaa, tallennemusiikkia, valokuvaa, sanomalehteä, aikakauslehteä ja kirjaa. 'Uusilla' viestimillä tarkoitetaan lähinnä nykyisessä muodossa tuntemamme 'yleisradiotelevision' kuvaruudun näytölle rakentuvia erilaisia elektronisia sovellutuksia.

Uusiin viestimiin luetaan lähinnä kaapelitelevisio, kuvanauhuri, satelliittijärjestelmät, kotitietokoneet ja sähköinen sanomavälitys (vrt. Aumente 1987; Ilmonen & Nikulin 1986; Lantto 1982; Pettersson 1986; Whitehouse 1986). Niitä alettiin ottaa käyttöön 1970-luvun alkupuolelta ja 1980-luvulla niitä on sovellettu lisääntyvästi myös joukkotiedotukseen.

Uudet viestimet on usein liitetty puhelin- tai kaapeliverkon välityksellä tietokoneverkostoon. Näiden tietokoneisiin yhdistettyjen, ns. **telemaattisten**¹ viestimien on ennustettu jopa korvaavan nykyisen yleisradiotelevision.

Viimeisten 35 vuoden aikana tapahtunutta viestinnän teoriakehittelyä voidaan perustellusti luonnehtia teoriaksi 'vanhoista' viestimistä. Suurimmalle osalle vastaanottajista ne ovat edelleen ainoat käytettävissä olevat viestimet. 'Uusien' viestimien nopea toiminnallinen kehitys herättää kuitenkin kysymyksen, mitä on tämä 'uusi' ja miten 'vanha' on mukana siinä? Missä määrin 'vanhojen' viestimien

varaan rakentuva teoria pystyy tavoittamaan uuden tilanteen? Mitä teorialta voidaan ylipäänsä odottaa tai vaatia?

Uusien viestimien haasteet

Uudella viestintätekniikalla voidaan tarkoittaa käsitteellisesti useita asiantiloja. Samola (1985) katsoo, että sillä voidaan tarkoittaa ainakin kolmea asiaa: "itse tekniikkaa, tekniikkaan perustuvaa viestintävälinettä sekä toimintaa, jota viestintävälineellä harjoitetaan." (Nähdäkseni viestintävälineen rinnalle voitaisiin lisätä vielä myös tuote – JJ.) Samolan mukaan esimerkiksi "videolla voidaan tarkoitaa kuvanauhuriin (ja videokameraan) perustuvaa kuvantallennus- ja nauhoitustekniikkaa, kuvanauhuria ja tallenteita sekä ohjelmien videointia – tai yhtä hyvin valmiiksi nauhoitettujen videotallenteiden kaupallista levittämistä."

Tässä katsannossa vanhoissa viestimissä painopiste on ehkä enemmän itse **tuotteessa** (vrt. kirja, lehti, elokuva), kun taas uusissa viestimissä **toiminnassa** (vrt. teletietopalvelu²). Aiemmin käyttäjä saattoi valita haluamansa tuotteen, nyt hän valitsee haluamansa toiminnan. Viestintäverkoston yhdentymisen lisää vastaanottajan valintamahdollisuuksia, koska viestinnän osapuolet joutuvat aikaisempien rinnakkaisten viestintäjärjestelmien sijasta **kilpailemaan samalla kentällä**.

Uusista viestimistä on erotettavissa lähinnä kolme suurempaa ryhmää: **kaapeliviestimet, satelliittiviestimet ja elektroniset tekstiviestimet.**

Kaapelitelevisio tarjoaa vaihtoehdon tai täydennyksen maanpäälliselle lähetettävälle yleisradiotelevisiolle. Tilaus- tai maksu-tv:n avulla yleisö saa haluamiaan erityisohjelmia tai ohjelmakanavia, kuten uutis-, urheilu-, sää-, musiikki-, uskonnollisia kanavia tai erilaisten kohderyhmien kanavia (naisten, lasten, espanjankielisten, juutalaisten). Maksukanavilta voi katsoa elokuvia ilman mainoksia.

Satelliittivälitystä käytetään monella tavalla. Kaapeli-tv-yhtiöt käyttävät satelliitteja signaalien lähettämiseksi ohjelmien jakeluyhtiöille. Lautasantennien avulla vastaanottaja voi poimia signaalit. Satelliittisignaalit sekoitetaan usein, mikä estää niiden yleisen vastaanoton ilman sekoitusta purkavaa laitetta. Näin voidaan erotella maksulliset kanavat.

Koti- ja mikrotietokoneet ovat tuoneet jokahenkilön ulottuville tietokoneiden edut. Niillä voidaan tehdä sellaisia luovia töitä, joihin perinteisesti on käytetty kynää, sivellintä, luonnoslehtiötä, kirjoituskonetta ja musiikkisoittimia. Tietokonetta on kutsuttu ensimmäiseksi "metavälineeksi" (meta-medium) (Severin & Tankhard 1988, 6), koska sillä voidaan simuloida jonkin muun välineen suorittamia tehtäviä. Sillä voidaan tehdä myös sellaisia luovuutta vaativia tehtäviä, joita muilla välineillä ei voida toteuttaa. Tietokone muodostaa eräänlaisen synteettisen teatterin, joka antaa aavistuksen jonkinlaisesta täydellisen valvonnan muodosta. Modeemin kautta puhelinverkkoon yhdistettynä kotitietokoneella päästään tiedonhaku- ja videotex-palveluihin, tietopankkeihin sekä yhteyteen muihin käyttäjiin.

Kuvanauhuria voidaan pitää television laajenuksena, koska nauhoitus- ja toistomahdollisuuden avulla sitä voidaan käyttää 'ajansiirtovälineenä' ja valita katseluajankohta lähetysajoista riippumatta. Sitä voidaan käyttää vuokrattujen tai ostettujen kuvakasettien kat-

seluun. Kuvanauhoille voidaan tallentaa paljon sellaista aineistoa, jota ei ole saatavilla muista välineistä, kuten työrutiinien opettaminen sekä käyttö- ja korjausoppaat. Olennaiset sisällön ja muodon piirteet video on 'lainannut' elokuvilta ja televisioltä. Levitystapa ja jakelujärjestelmä on 'lainattu' kirjalta ja musiikkiteollisuudelta: yksittäiset sisältöyksiköt, 'elokuvarinat', joita vuokrataan, myydään tai lainataan.

Videonauhuri lisää katselijan mahdollisuuksia valvoa ja hallita joukkotiedotusprosessin eräitä vaiheita. Esimerkiksi kaupalliselta kanavalla nauhoitetun ohjelman mainosjaksot voidaan pyyhkiä pois tai hypätä niiden yli, kuvaa ja ääntä voidaan muokata jne.

Uusia telemaattisia tekstiviestimiä on tarjottu suurelle yleisölle lähinnä kahdessa päämuodossa: **teletekstinä** (tekstitelevisio) sekä erityisesti yrityksille ja laitoksille **videotexinä** (teletietopalvelu). Lisäksi on **teletex**, joka on teleksiä kehittyneempi standardoitu tekstinvälityspalvelu (vrt. Halme 1986, 215-216).

Videotexissä käyttäjällä on kotitietokone tai kotipääte, joka on yhdistetty (yleensä) puhelinlinjalla keskustietokoneeseen. Käyttäjä kutsuu päätteellään puhelinlinjaa pitkin haluamaansa tietoa tietokoneensa tai kotipäätteen kuvaruudulle.

Teleteksti on samanlainen järjestelmä, joka käyttää tv-vastaanotinta ja kaapelia. Teletekstissä käyttäjä ei ole todellisuudessa vuorovai-kutteisessa yhteydessä tietojärjestelmään, mutta kaukosäätimen avulla hän voi valita haluamansa ruudun tai sivun näytölleen. Digitaalitekniikan avulla järjestelmiin saadaan uusia ominaisuuksia. Videotex ja teleteksti eivät ole yleistyneet kotitalouksissa kuitenkaan samaa tahtia kuin kaapeli-tv-liittymät ja kuvanauhurit. Yleistymistä kotitalouksiin hidastavat laitteiden hankinta- ja käyttökustannukset sekä soveltamismahdollisuudet.

Muita laajasti käytettyjä uusia sovellutuksia ovat telemaattiset **videopelit**. Tietokonepelit tarjoavat vapaa-ajanviettotavan tai harrasteen niille, joilla on käytössään kotitietokone.

Kuvalevy on tulossa markkinoille erilaisine

käyttömahdollisuuksineen. Lasertekniikkaan perustuvana sitä voidaan käyttää joustavasti moniin sovellutuksiin. Nykytekniikalla kuvalevylle ei voida kuitenkaan tallentaa kotiloisaa. Kuvalevy ei ole vielä yleistynyt eikä sitä ole sovellettu vielä laajasti joukkotiedotukseen.

Edellä kuvatuilla uuden viestintäteknologian sovellutuksilla on vaikutusta joukkotiedotukseen – monien muiden tekijöiden ohella. Viestimien "teoriakartha" (vrt. Severin & Tankhard 1988, 8) on tullut monimutkaisemmaksi, välineiden erot ovat alkaneet hämärtyä ja erityyppisten viestintämuotojen ja -tapojen rajat eivät ole enää niin selviä kuin joskus aikaisemmin.

Uusien viestimien ominaispiirteet

Uusilla viestimillä on vanhoihin viestimiin verrattuna ainakin seuraavia yhteisiä ja erityispiirteitä siltä osin, kuin ne liittyvät joukkotiedotusprosessiin (vrt. McQuail 1987, 16, 40):

- **hajakeskitys:** sanomien tarjonta ja valinta ei ole enää niin hallitsevasti lähettäjainstituution valvonnassa; käyttäjä ei ole riippuvainen lähetysojasta; viestintäjärjestelmä hajautuu käyttäjätasolla;
- **suuri kanavakapasiteetti:** kaapelijakelu tai satelliittivälitys ylittävät radioaaltojen avulla maanpäällitse tapahtuvan yleisradiotoiminnan tekniset rajoitukset; periaatteessa kaapeli-tv-kanavien lisäämiselle ei ole ylärajaa;
- **rungas tarjonta ja valintamahdollisuus:** olemassaolevissa kaapeli-tv-verkostoissa voidaan lähettää lähes rajaton määrä ohjelmaa;
- **vuorovaikutteisuus** pikemmin kuin yksisuuntaisuus: vastaanottaja voi valita, antaa heti palautetta, vaihtaa sanomia ja olla suoraan yhteydessä muihin vastaanottajiin;
- **monimuotoinen esitystapa:** sanomien muoto (ääni ja liikkuva kuva) ja sisältö voidaan toteuttaa monella tavalla;
- **joustavuus:** vastaanottopäässä voidaan yhdistellä useita laitteita, toimintoja ja

tuotteita;

- **käyttäjävallonta:** vastaanottajalla ja käyttäjällä on paremmat mahdollisuudet valvoa viestintätoimintojaan.

Edellä luetellut uusien viestimien piirteet kuvaavat osittain pikemmin **tulevia mahdollisuuksia ja ulottuvuuksia**, kuin tämänhetkistä todellista tilannetta. Uudet viestimet ovat kuitenkin jo nyt silloittaneet eri viestimiä, luoneet niiden välille uusia yhteyksiä ja tiettyssä mielessä pienentäneet viestintän välisiä eroja. Samoilla laitteilla ja järjestelmillä voidaan suorittaa useita toimintoja. Niitä voidaan käyttää yhtä hyvin **julkiseen** kuin **yksityiseen** tarkoitukseen; myös sanomien lähettäjätaho voi olla julkinen tai yksityinen. Nämä piirteet vaikuttavat siihen, miten eri viestimet tulevaisuudessa määritellään sekä millaisiksi yksittäisten viestimien ja viestintäinstituutioiden rajat ja erot muodostuvat.

Uusi viestintäteknologia tarjoaa McQuailin (1987, 40) mukaan mahdollisuuden siihen, että lähettäjältä siirtyy valtaa pois vastaanottajien ja käyttäjien hyväksi. Steinbock (1986, 166) kutsuu tätä television osalta "vastaanottajan solmukohdaksi: vain pari vuosikymmentä sitten vastaanottajan katsomiskäyttäytyminen määräytyi lähinnä ohjelmapolitiittisten linjanvetojen perusteella. Nykyisin mainittua käyttäytymistä säätelevät vastaanottajan mieltymykset."

Viestinnän vastaanottajilla ja käyttäjillä on mahdollisuus saada enemmän erilaista informaatiota sellaisilla tavoilla, joissa olemassaoleva joukkotiedotuksen järjestelmä ei ole enää **välittävänä** tekijänä mukana tässä prosessissa - ainakaan siinä määrin kuin aikaisemmin. Uusi viestintäteknologia tuo runsaasti yhä moninaisempaa aineistoa vapaasti valitsevien, eriytyneiden käyttäjäryhmien ulottuville. Joukkoviestinnän ja kohdeviestinnän samoin kuin julkisen ja yksityisen viestinnän välinen raja ylitetään yhä uudelleen.

Vaikka uudet viestimet ovat tiettyssä mielessä olemassaolevien audiovisuaalisten välineiden laajennuksia, niin ne asettavat samalla haasteita vanhojen välineiden tuotannolle, ja-

kelulle ja esitystavan perusmuodoille. Tuotannon ei tarvitse olla niin paljon keskittynyttä suuriin, taloudellisen ja poliittisen järjestelmän 'keskuksissa' oleviin organisaatioihin (kuten elokuva ja televisio) eikä niin kiinteästi yhdistettynä jakelutekniikkaan (kuten useimmissa yleisradioissa). Sanomatuotannon ei tarvitse olla niin keskitetysti valvottua tai säänneltyä (vrt. lähiradio, kansalaistelevio).

Myöskään painetut viestimet eivät jää uuden viestintätekniiikan haasteiden ja vaikutusten ulkopuolelle. Tulevaisuudessa tähän vaikuttaa paljon se, missä määrin suora, kotitalouksiin ulottuva sanomien sähköinen jakelutapa yleistyy. Myös tietokoneiden käytön laajentuminen eri tuotantovaiheissa ja toimitustyössä vaikuttaa tähän. (Elektroniiikan vaikutuksista graafiseen teollisuuteen Suomessa, ks. Bäck & Manni-Loukkola & Siivonen 1985).

Uusien viestimien esiinmarssin yhteydessä on puhuttu sähköisen viestinnän 'kumouksellisesta muutoksesta' jopa yhtä merkittävänä kuin aikanaan kirjapainotaidon keksiminen: "Tietokone ja viestimet ovat jo yksinään muutaneet maailmaa, mutta uusina tehokkaina yhdistelminä niiden vaikutus on kumouksellista." (Lantto 1982, 3.) Voiko uudella viestintäteknologialla olla tällä tapaa määräävä vaikutus vai ovatko ne pikemmin riippuvia muista ehdoista?

Puhelimen 100-vuotinen historia antaa viitteitä siitä, millaisia vaikutuksia uudella teknologialla voi olla erilaisiin toimintoihin. Televiestinnällä voi olla joko keskittäviä tai hajauttavia vaikutuksia tiettyihin toimintoihin. Downs (1985) on – lähinnä yhdysvaltalaiseen kokemukseen perustuen – todennut, että "mikään nykyinen tai tuleva televiestinnän keksintö ei todennäköisesti tule vaikuttamaan taloudellisten toimintojen luonteeseen ja sijaintiin yhtä paljon kuin puhelintoimi jo tähän mennessä". Hän kokoaa **puhelimen** vaikutuksia yhteen seuraavasti:

- Kaikentyypiset toiminnot ovat hajautuneet paljon laajemmalle alueelle – kau-

punkialueiden sisällä ja niiden välillä sekä maailmanlaajuisesti – kuin muuten olisi ollut mahdollista samantasoisien ja yhtä tehokkaan yhteistoiminnan ylläpitämiseksi. Suuri joukko hallintotoimintaa on voitu keskittää puhelimen avulla, mutta sen kokonaisvaikutus kaikkiin toimintoihin on ollut hajakeskittävä.

- Viestinnän kokonaisvolyymi normaalisti vuorovaikutuksessa olevissa erilaisissa henkilöryhmissä ja organisaatioissa on kasvanut huomattavasti suuremmaksi, kuin mitä olisi tapahtunut ilman puhelimia. Niiden henkilöiden kokonaismäärä, jotka todennäköisesti osallistuvat jollakin tavalla päätöksentekoon – erityisesti julkisen sektorin päätöksentekoon – on laajentunut suuresti, koska on helppo olla yhteydessä useampiin henkilöihin. Elektronisesti toteutetun viestinnän osuus matkustamiseen verrattuna kasvokkaisviestinnän toteuttamiseksi on lisääntynyt merkittävästi.
- Matkustamisen kokonaismäärä henkilökohtaisiin tapaamisiin on kasvanut absoluuttisina lukuina paljon nopeammin, kuin väestö kokonaisuudessaan. Tämä on osittain seurausta puhelimen mahdollistamien keskinäisten kontaktien suuren määrän takia.

Downsin mukaan puhelimen vaikutus useimpien toimintojen sijaintiin on ollut pikemminkin niitä **myötäilevä** kuin määräävä, ts. toimintojen sijaintiin ovat vaikuttaneet ensisijaisesti muut tekijät ja teleliikenne on myötäillyt joustavasti muiden tekijöiden asettamia vaatimuksia.

Viestinnän teoriakehitys

Tutkimuksen kannalta teorian pitäisi pystyä hallitsemaan uusien viestimien sovellutusten, seurausten ja vaikutusten muodostama todellisuus. Sen pitäisi tarjota hypoteeseja, käsitteitä ja termejä tämän todellisuuden kuvaamiseksi. Sen pitäisi selittää mitä on tapahtumassa ja jäsentää muuttunutta tilannetta. Teorian

pitäisi kyetä myös jossain määrin ennustamaan tai ainakin osoittamaan, mitkä ovat viestimien tärkeimmät kehityssuunnat ja vaikutusmahdollisuudet.

Teorian pitäisi antaa aineksia myös **viestintäpoliittiselle päätöksenteolle**. Teorian pitäisi auttaa ongelmien tunnistamisessa ja kohtaamisessa sekä vaihtoehtoisten toimintamahdollisuuksien arvioinnissa. "Viestintäteoria on ennen muuta tietoisuutta siitä, mitä tapahtuu kun joukkoviestinnän järjestelmä muuttuu" (McQuail 1986, 2).

Mikä nyt sitten on muuttunut tai muuttumassa länsimaisessa viestinnän maisemassa? Näyttää siltä, että eräät viestintämuodot sinänsä ovat saamassa uusia ulottuvuuksia ja viestinnälle on avautumassa uusia mahdollisuuksia myös koko yhteiskunnan laajuudessa. Paikallisella tasolla otetaan käyttöön paikallisverkkoja, jotka voidaan liittää valtakunnallisiin ja maailmanlaajuisiin tiedonsiirtoverkostoihin. On mahdollista luoda kokonaan uudentyyppisiä yhteyksiä paikallisen, kansallisen ja kansainvälisen tason välillä ('pienjoukkoviestintä?'). Paikkakuntien välisyys ja suorat kansainväliset yhteydet tulevat paranemaan. On syntymässä uusia yhteisyyden muotoja, vaikkapa maakunnallisten videopajojen 'on line' -yhteyksien avulla. Puhutaan uudesta 'elektronisesta kollektivisoitumisesta', mutta pelätään myös keskusteluyhteyksien tyrehtymistä välineellisen viestinnän yleistyessä (ks. Tietoyhteiskunta meissä 1986).

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista käydä läpi kaikkia erilaisia 'vanhoja' joukkoviestinnän teorioita ja malleja (viestinnän erilaisista malleista ks. McQuail & Windahl 1982). Yhteenvetomaisesti ja esimerkinomaisesti voidaan ottaa esille yksi joukkotiedotusprosessin malli, joka tietyssä mielessä kokoaa edustavasti aiemmassa tutkimuksessa ja keskustelussa esitettyjä erilaisia malleja ja teorioita. Kunczikin (1984) esittämä malli lähtee siitä, että **joukkotiedotusprosessissa** tarjotaan:

- 1 sanomia, jotka on pääosin tarkoitettu lyhytaikaista käyttöä varten (esim. uutiset,

viihde), ja

- 2 tuotettu pitkälle kehitettyä teknologiaa käyttäen virallisissa organisaatioissa,
- 3 erilaisten tekniikoiden (tiedotusvälineiden) avulla,
- 4 ainakin periaatteessa samanaikaisesti suurelle, hajallaan olevalle yleisölle, jonka jäsenet ovat lähettäjälle tuntemattomia,
- 5 julkisesti, ts. vapaasti kaikkien vastaanotettaviksi,
- 6 yksisuuntaisesti (lähettäjä ja vastaanottaja eivät voi vaihtaa paikkaansa, heidän välinen suhteensa on epätasapainossa lähettäjän hyväksi),
- 7 epäsuorasti (ilman välitöntä palautetta),
- 8 tietyin säännöllisin väliajoin (jaksottaisesti) ja
- 9 jatkuvasti.

Näiden yhdeksän kriteerin perusteella Kunczik (1984, 9-10) lukee joukkotiedotusvälineisiin **lehdistön, radion, television ja elokuvan**. Joukkoviestinnän ja keskinäisviestinnän hän ymmärtää viestintätilanteiden muodostaman jatkumon päätepisteinä, jolloin näiden viestintämuotojen välillä on huomattavia rakenteellisia eroja. Tämä raja on kuitenkin viime kädessä käytännöllinen, mutta ei loogisesti rajoittava. Niinpä julisteet, lentolehtiset, postilähetykset, äänilevyt, ääninauhat, ääni- ja kuvakasetit voivat tietyissä tapauksissa vastata useimpia näistä kriteereistä. Joukkoviestintää ja keskinäisviestintää ei voida Kunczikin mukaan erottaa aivan tarkasti toisistaan silloin, jos viestintä nähdään pelkkänä sanomien lähettämisenä. Joukkotiedotus merkitsee tällöin aina "joukkotiedottajan", sanomien lähettäjän, hallitsevaa asemaa tässä prosessissa, jolloin lähettäjä voi valikoida aiheet ja viestittää yksisuuntaisesti kaikista mahdollisista palautemekanismeista huolimatta (emt., 10).

Tarkasteltaessa uusia joukkoviestimiä näiden kriteerien perusteella voidaan havaita, että jotkut kriteerit ovat riittämättömiä ja toiset ongelmallisia. Esimerkiksi levityksen 'samanaikaisuus' ja välityksen 'yksisuuntaisuus' eivät uusien joukkoviestimien osalta välttämättä

päde, koska vastaanottaja saattaa voida erilaisten teknisten apuvälineiden avulla vaikuttaa prosessin kulkuun tai keskeyttää — 'samanaikaisen', 'jatkuvan', 'säännöllisen' — vastaanoton milloin tahansa. Edelleen esimerkiksi kaapelitelevisiolähetykset eivät ole 'kaikkien vapaasti vastaanotettavissa', koska niissä ei käytetä vapaasti eteneviä radioaaltoja, vaan vastaanotin täytyy olla fyysisesti kytkettynä välitysverkkoon. Kaapelitelevisio ei ole tämän takia myöskään perinteellistä 'yleisradiotoimintaa'. — Kriteerien soveltamista muihin uusiin joukkoviestimiin ja niiden välityksellä muodostuvaan joukkotiedotusprosessiin voitaisiin jatkaa samaan tapaan.

Tällaisissa erotteluissa on ongelmana usein se, että viestinnän teoriamalli saatetaan esittää siinä mielessä abstraktisti — konkreettista yhteiskunnallisista yhteyksistään irrotettuna — että sillä ei tavoiteta senhetkistä viestintäprosessin kokonaistilannetta ja sen eri osatekijöiden muodostamaa teknologista muotoa. Eri viestintävälineiden **teknologinen muoto muuttuu** jatkuvasti, ja saatamme ajatella esimerkiksi televisiosta puhuessamme ensi sijassa vain sen nykyistä muotoa. Kullakin välineellä on kuitenkin omat historialliset kehitysvaiheensa, joista on eroteltavissa erilaisia kehityksen käännekohtia, joidenkin kehitysuuntien katoamista, uusien muotojen avautumista jne. Tällaiset teknologiset muutokset on pyrittävä ottamaan huomioon myös tutkimuksessa. Esimerkiksi television vaikutustutkimuksen voi odottaa kohtaavan vaikeuksia, kun tulevaisuuden — ja osittain jo nykyisen — vastaanottajan käytettävissä on samanaikaisesti useita vastaanottimia, joiden avulla hän voi silmäillen — kaukosäätimen avulla kanavilla pujotellen — seurata samanaikaisesti useita lähetyksiä, muokata kuvavirtoja, niiden kestoa yms. digitaalitekniikan avulla.

Viestintäteorian ulottuvuudet

Viestinnän ja joukkotiedotuksen teoria on syvälle juurtunut aikaisempaan yhteiskuntaa koskevaan ajatteluun ja näin sillä on vahvoja

normatiivisia piirteitä. Keskeisimpiä sosiaalisia perusarvoja, jotka ovat vaikuttaneet länsimaisten joukkotiedotusvälineiden toimintaan ja joukkotiedotusta koskevaan ajatteluun ovat vapaus, tasa-arvo, yhteisyyden luominen ja järjestyksen tai kiinteyden ylläpitäminen (McQuail 1986, 2-3). Näiden perusarvojen katsotaan heijastuvan joukkoviestinten tehtävissä tai funktioissa ja viestimissä työskentelevien itseymmärryksessä sekä välineiden itsensä ylläpitämissä organisaatiokuvissa.

'Vanhaa' viestintäteoriaa voidaan yhteenvedonomaaisesti luonnehtia kolmen pääulottuvuuden tai vastakohtaparin avulla. Näiden ulottuvuuksien avulla on mahdollista kattaa perinteiset viestinnän ja yhteiskunnan suhdetta koskevat erilaiset tulkinnat (vrt. Kunczik 1984, 11-17; Eaman 1987). Näitä vastakohtaisuuksia voidaan suhteuttaa uusiin viestimiin.

Ensimmäinen vastakohtaisuus liittyy yhteiskunnalliseen muutokseen ja siihen, nähdäänkö **muutoksen käynnistäjäksi** joukkotiedotus vai yhteiskunta. Viestimien ja yhteiskunnan välinen erottelu yhdistyy luonnollisesti eräisiin muihinkin keskeisiin teoreettisiin erotteluihin, joihin tässä yhteydessä ei paneuduta tarkemmin.

Joukkoviestimien merkitystä korostava **mediakeskeinen** näkemys asettaa viestimet muutoksen voimaksi yhtäältä joko teknologian tai toisaalta niiden tarjoaman sisällön perusteella. Mediakeskeisen näkökannan edustajina McQuail mainitsee (1986, 3) ns. Toronton koulukunnan (Harold A. Innis ja Marshall McLuhan) eräät tutkimukset, joissa on pyritty osoittamaan kulloinkin hallitsevan viestintäteknologian kausaalinen yhteys yhteiskunnan ja sen instituutioiden kehitykseen.

Uusien viestimien suhteen mediakeskeinen teoria tukee näkemystä joukkoviestimien suuresta vaikutusvoimasta. Vaikutuksen perusta nähdään joko tarjonnan jatkuvuudessa ja toistossa tai siinä, että ajatellaan sosiaalisten instituutioiden mukautuvan viestintävälineiden tarjoamiin mahdollisuuksiin ja niiden aiheuttamiin paineisiin, mitkä puolestaan vaikuttavat sanomien sisältöön sekä lähettäjien

ja vastaanottajien suhteisiin.

Yhteiskuntakeskeinen malli painottaa viestimien ja muutoksen riippuvuutta muista yhteiskunnallisista järjestelmistä, erityisesti taloudesta ja politiikasta. Tältä kannalta joukkoviestimet ovat tulosta historiallisesta muutoksesta — heijastus ja seuraus poliittisesta vapautumisesta ja teollistumisesta sekä vastaus muiden sosiaalisten instituutioiden asettamiin palveluvaatimuksiin.

Yhteiskuntakeskeisessä näkemyksessä voidaan puolestaan erotella useita lähestymistapoja. Yhteiskunta voidaan nähdä muodostuneeksi luokista, kulttuurista ja sosiaalisesta rakenteesta tai syntyneeksi yksilöllisten etujen, motiivien tai sosiaalisen aseman erojen pohjalta. Nämä seikat selittävät viestinnän valikoivaa käyttöä ja vastaanottoa ja asettavat viestimet henkilökohtaisesta ja jokapäiväisestä elämänpöyristä nousevien tarpeiden yhteyteen. Viestimet nähdään hyvin monilla eri tavoilla yhteiskunnasta riippuvina — ihmiset ja yhteiskunta ovat viestimien käyttäjiä pikemmin kuin niiden hyväksikäyttämiä.

Teorian toinen pääulottuvuus sisältää normatiivisia ja ideologisia aineksia. Siinä ovat vastakkain yhtäältä **pluralistinen** malli, joka korostaa sitä, että vapaissa yhteiskunnissa viestimet ovat kehittyneet siten, että ne heijastavat ja ilmaisevat laajasti sekä edustavasti yhteisössä vallitsevia erilaisia näkemyksiä ja intressejä. Viestimien nähdään vastaavan moninaisesti 'alhaalta' nouseviin vaatimuksiin ilman, että niillä olisi valmiina mitään sisäänrakennettua toimintasuuntaa. Tämä näkemys korostaa monien mahdollisten tietolähteiden olemassaoloa ja monipuolista tarjontaa, jota välitetään vapaasti valitsevien, hajallaan olevien erilaisten yleisöjen, vastaanottajaryhmien ja yksittäisten ihmisten intressien mukaan. Koska pluralistista teoriaa kannattava näkemys vastustaa joukkoviestimien asemaa valankäytön välineenä, se ei pidä esimerkiksi taloudellista keskittymistä välttämättä ristiriitaisena viestinvälineiden muodostaman moniarvoisen todellisuuden kanssa.

Usko viestimien muodostamaan moniar-

voiseen todellisuuteen perustuu pääasiassa siihen, että kysyntä määrää tarjonnan ja moniarvoisuus saavutetaan, jos yksilöiden ja eturyhmien vapaa ilmaisuoikeus on mahdollisimman vapaata ja sääntelemätöntä. Tämä takaa sen, että viestintäjärjestelmä kehittyä ja laajenee. Pluralistinen näkemys vastustaa myös sellaista näkemystä, että jonkin hallitsevan luokan tietoinen pyrkimys käyttää viestimiä luokkaetujensa mukaan tarjoaisi avaimen ymmärtää nykyisten viestimien toimintaa.

Toinen näkemys lähtee siitä, että luokkiin jakautuneissa yhteiskunnissa viestimet ovat hallitsevan luokan, eliitin tai valtaa pitävän ryhmän hallussa tai palveluksessa olevia valankäytön välineitä. Tämä malli on lähinnä **instrumentalistinen** (Murdock 1980) ja sen sisällä löytyy useita eri suuntauksia. Osoituksena siitä, että viestimet liittyvät läheisesti harjoitettuun valtaan, pidetään niiden taloudellista keskittymistä, yhteenkokoutumista ja yhdistymistä yhteiskunnan valtakeskuksiin; niiden valvonta on keskittynyt harvoille liikeyrityksille tai valtiolle; niillä voidaan tavoittaa suuret vastaanottajamäärät; yksisuuntainen viestintätapa; sisällön yhdenmukaistuminen; taipumus sulkea pois tarjonnan valtavirrasta poikkeavat tuotteet tai vähemmistössä olevia näkemyksiä ja pitää näin järjestelmää vakaana ja yhtenäisenä; arvostus ja asema, jonka viestimet pyrkivät saavuttamaan, mikä korostaa niiden arvovaltaa, jotka viestimien kautta pääsevät julkisuuteen (vrt. McQuail 1986, 5; 1987, 58-59).

Teorian kolmas ulottuvuus koskee sitä, pidetäänkö viestimiä yhteiskunnallisen ja kulttuurin **muutoksen**, vapauden ja moninaisuuden lisääntymisen **aikaansaajina**. Vastakkaisesti viestimet voidaan mieltää kiinteyden, järjestyksen ja jatkuvuuden **ylläpitäjiksi**. Edellisiä kehityssuuntia voidaan kutsua **keskipakoisiksi**, jälkimmäisiä **keskihakuisiksi**. Molempiin vaihtoehtoihin voi liittyä sekä myönteisiä että kielteisiä arvostuksia. Myönteinen käsitys keskipakoisista vaikutuksista korostaa nykyaikaistumista ja yksilön vapautta. Kielteinen tuo esiin eristäytymisen, priva-

tisoitumisen, vieraantumisen ja alttiuden manipulaatiolle. Myönteinen käsitys keskihakuisesta kehityksestä sisältää integroitumisen ja erillisyyden yhdistämisen. Kielteinen versio viittaa keskitettyyn valvontaan, tukahduttamiseen tai manipulaatioon.

Tietyssä mielessä nämä kaikki neljä versiota juontuvat 'vanhojen' viestimien ominaispiirteistä: keskitetty tuotanto ja levitys hajallaan oleville vastaanottajille, korkeat vastaanottoluvut ja yleinen saatavillaolo, sisällön yhdenmukaistumissuuntaus ja valvonnan keskityneisyys.

Viestinnän uudet mallit

Viestintätapahtumaa ja informaatiovirtoja voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Eräs tapa 'vanhojen' ja 'uusien' viestimien tietovirtojen keskeisten piirteiden havainnollistamiseksi ja vertaamiseksi on lähteä tietoliikenteen päämuotojen erittelystä. Kysymys on yleisen informaatioprosessin erityistapauksesta, jossa on erotettavissa selvät vaiheet: tiedon hankinta, tiedon syöttö järjestelmään, käsittely, tallennus ja mahdollinen välivarastointi, tulostus ja jakelu. Lähtökohdaksi voidaan ottaa tietokoneen analogia, jossa informaatiovirran kaksi päämuotoa ovat ensinnäkin informaation **varastointi** ja toiseksi sen **käyttö**. Bordewijk ja van Kaam erottavat tässä katsannossa neljä erilaista informaatiovirtaa (McQuail 1986, 7-10 ja 1987, 40-42). He sijoittavat informaatiojärjestelmiä erottavat päämuuttujat kaavioon (ks. kuvio 1), jossa niitä tarkastellaan yhtäältä informaation **varastoinnin** keskittyneisyyden ja toisaalta **käytön** tai luoksepääsyn valvonnan ajankohdan ja aiheiden valinnan **keskittyneisyyden** kannalta.

Kuvio havainnollistaa sitä, mikä tai kuka määrää vastaanotettavan tai tarvittavan aineiston valintaa ja valinnan ajankohtaa. Tällöin oletetaan, että tietoliikenteeseen osallistujat ovat ikäänkuin järjestyneet akselin ympärille pyörivälle tasolle. Viestintävirtoja voi tapahtua minkä tahansa osanottajajoukon välillä tai keskuksen ja yhden tai useamman

osanottajan välillä. Kullakin osanottajalla ja myös keskuksella on mahdollisuus informaation varastointiin. Varastoinnin mahdollisuus otetaan sitten huomioon 'kokonais'viestintää arvioitaessa ja näin saadaan täydellisempi kuva kaikista mahdollisista viestintätavoista ja -malleista.

Kun sitten 'informaation varastointi' ja 'aineiston ja ajankohdan valinta' ristiintaulukoidaan sen suhteen, onko päätöksenteko näissä tilanteissa 'keskitetty' vai 'yksilöllinen', saadaan neljä informaatioliikennettä kuvaavaa kenttää. Keskitetyn ja yksilöllisen informaation varastoinnin välinen ero — kuten esimerkiksi ero keskustietopankin ja yksittäisen ihmisen välillä — on analoginen sille erolle, joka vallitsee viestintäinstituution ja vastaanottavan yleisön yksittäisen jäsenen välillä — kuten esimerkiksi kirjaston ja lainaajan välillä.

Kuviossa 1 merkintä 'puhuttelu' (lähtöisin latinan sanasta *allokuutio*; kirkollisissa kaavoissa esiintyvä johdanto- tai puhutteluosa; lyhyt juhlallinen puhe) tarkoittaa tyyppillistä 'vanhojen' viestimien viestintämuotoa — keskuksessa olevasta lähteestä yksisuuntaisesti monille erillisille vastaanottajille lähettäjän määrääminä aikoina ja aiheista. Tyyppillinen esimerkki tästä on valtakunnallinen yleisradiotoiminta (ja sen yhteisysmuotona ohjelmiston tasolla kiteytyneenä "Kuuntelijat kysyvät — viisaat vastaavat" -tyyppiset ohjelmat).

'Neuvottelu', konsultointi, on myös kauan käytössä ollut viestintätapa; esimerkiksi kirjastoissa asioimista voidaan verrata konsultointiin. Sanomalehtiä voidaan pitää osin 'neuvoa-antavina' ja osin 'puhuttelevina' välineinä.

'Keskustelun' muotoista viestintää on nykyisin lähinnä puhelimesta ja eräiden postipalveluiden välityksellä.

'Rekisteröinti' on vähemmän tunnettu julkisessa viestinnässä, vaikka se on ollut jo kauan käytössä erilaisissa organisaatioissa arkistoinnin, tarkkailun ja valvonnan apuvälineenä, kuten erilaisten tieto- ja henkilöstörekisterien ylläpitona.

Uudet viestimet näyttäisivät lisäävän mah-

		Informaation varastointi	
		<i>Keskitetty</i>	<i>Yksilöllinen</i>
Aineiston valinta ja vastaanoton ajankohdan valinta	<i>Keskitetty päätös</i>	PUHUTTELU	REKISTERÖINTI
	<i>Yksilöllinen päätös</i>	NEUVOTTELU	KESKUSTELU

Lähde: Bordewijk & van Kaam 1986, lainaus McQuailin 1987, 41 mukaan.
Selitykset:

PUHUTTELU = Keskitetysti muodostetun informaation tarjonta samanaikaisesti tapahtuvaa välitöntä vastaanottoa varten keskitetysti määritellyn aikataulun mukaan (allokuutio).

REKISTERÖINTI = Informaation kokoaminen keskitettyyn varastoon yksittäisiä käyttäjiä varten tai yksittäisiltä käyttäjiltä, keskitetysti määräytyvän aineiston valinnan ja ajankohdan mukaan.

NEUVOTTELU = Yksittäisten käyttäjien valikoiva neuvottelu tai tiedon hankinta keskitetystä informatiovarastosta käyttäjän määräämänä ajankohtana.

KESKUSTELU = Yksilöiden välinen informaation vaihto heidän hallussaan olevan informaation pohjalta yhteisesti sovittuna ajankohtana.

dollisuuksia neuvotteluun (telematiikka, monikanavainen kaapelivälitys, kuvalevyt ja video), keskusteluun (kaksisuuntainen kaapelilyhteys tietokoneisiin yhdistettynä) ja rekisteröintiin (tietokoneiden avulla tapahtuva keskitetty rekisteröinti kaikista järjestelmään kytketyistä tiedonkäsittelyvälineistä). Uusien viestimien tarjoama viestintätapa näyttäisi merkitsevän siirtymistä pois 'puhuttelun' kentästä ja viestintäliikenteen uusjakoa kolmeen muuhun lokeroon.

neuvottelun ja keskustelun tapaisen viestinnän lisääntymisestä on esimerkkinä kirjastojen tietopalveluiden kehittyminen. "Kun kirjastot yhä enemmän siirtävät luetteloitaan tietokoneen muistiin, ja kun yksityisillä kansalaisilla yhä useammin on henkilökohtaisia tietokoneita, avautuu mahdollisuus luoda näiden välille suora yhteys niin, että asiakas voi kotoaan käsin selata kirjaston tiedostoja. Sitä mukaan kuin vaikkapa tietosanakirjoja siirretään tietokonemuistiin mahdollisuudet laajenevat" (Gronow 1987, 51-52). Tällaisissa sähköisissä tietosanakirjoissa on kuitenkin osittain myös puhuttelevan viestinnän rakennetta, koska lähettäjätaho on koonnut tietovaraston (esim.

"Kuka kukin on" -tietokanta).

Tämä merkitsi sitä, että yksilön **vapaus ja mahdollisuus** saada informaatiota **yleisesti lisääntyisi** ja keskitettyjen lähteiden hallitsevuus vähenisi (McQuail 1987, 42). Myös erikoisyleisöille tarkoitettujen puhuttelevien kanavien määrä (kohdeviestintä) saattaa kasvaa, kun käyttäjien tarvitsemat neuvottelua edellyttävät viestintätoiminnot lisääntyvät (telemaattiset tiedonhakupalvelut). Uusi viestintäteknologia on toisaalta myös käyttäjän vapautta rajoittavaa tai sitovaa sikäli, että monia luetteloja ja tiedostoja ei enää julkaista paperitulosteina vaan sähköisinä "toimintopalveluina", jotka lisäksi ovat saattaneet muuttua maksullisiksi, mikä saattaa muuttaa niiden yleisen käytön luonnetta.

On huomattava myös, että rekisteröinnin tapaisen viestintäliikenteen kasvu saattaa lisätä mahdollisuuksia keskitettyyn valvontaan ja tarkkailuun tietoliikenteessä ja siihen liittyvissä toiminnoissa. Käyttäjillä tulee olemaan paremmat mahdollisuudet valvoa sitä, mitä tietoa he vastaanottavat ja hankkivat ja minä ajankohtana. Paljon tulee riippumaan siitä, kuinka monipuolisia keskitetyt tietovarastot

ovat sisällöltään ja käyttömahdollisuuksiltaan. Rekisteröinnin keskitettyyn valvontaan saattaa liittyä poliittisesti herkkiä ongelmia. On myös huomattava, että mahdollisuus käyttää hyväksi tarjoutuvia vapauksia on lisääntyvästi riippuvaista hallussa olevista taidoista ja käytettävissä olevista laitteista, mitkä puolestaan ovat epätasaisesti jakautuneet yhteiskunnassa.

Miles ja Gershuny (1986) pitävät informaatioyhteiskunnan suurimpana epäkohtana kansalaisten epätasa-arvoa. Uuden teknologian tuomat edut jakautuvat heidän mukaansa epätasaisesti kansalaisten varallisuuden ja koulutuksen mukaan. Epätasa-arvoa saattaa ilmetä myös alueellisesti, paikkakuntien tai sukupuolten välillä. Downsin (1985) mukaan ero niiden välillä, joilla on ja joilla ei ole puhelinta, on paljon suurempi, kuin vastaava ero television, kaapeli-tv:n, satelliitti-tv:n, mikroaaltojen, telekonferenssien jne. välillä.

Yksilöllisiä informaatiovarastoja on mahdollista kehittää myös siten, että 'keskustelun' muotoinen tietoliikenne lisääntyy ja se voi vähentää riippuvuutta keskitetyistä tietovarastoista ja vähentää keskitetyn valvonnan mahdollisuuksia.

Viestintätavoissa tapahtuvia muutoksia ja niissä syntyviä mahdollisuuksia ei voida McQuailin mielestä kuitenkaan samastaa siihen laadulliseen muutokseen, että viestinnän sosiaaliset olosuhteet ja edellytykset olisivat ilman muuta paranemassa.

On myös arvioitava sitä, millä tavalla yhtäältä yhteiskunnan rakenteessa tällä hetkellä tapahtuvat muutokset ja viestinnän teknologiset muutokset vaikuttavat **yhteiskunnan ja viestinnän väliseen** keskinäiseen suhteeseen. Ferguson (1986, 53-54) puhuu tässä yhteydessä 'uusteknologisesta determinismistä' tarkoittaen sitä, että usko teknologiaan vaikuttaa politiikkaan (sekä aktiivisesti että passiivisesti) ja toimii itseään toteuttavana politiikkana suhteessa muihin sosiaalisiin muutoksiin. Viestimien ja yhteiskunnan keskinäisiä suhteita, joita on hahmotettu lähinnä 'vanhojen' viestimien muodostamassa horisontissa, on

pyrittävä arvioimaan uudelleen.

Muutokset yleisössä

Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset samoin kuin viestintäteknikan kehittyminen aiheuttavat muutoksia myös vastaanottavassa yleisössä. Joukkoviestinnän kokonaisyleisö ja sen eri osayleisöt ja niiden muodostuminen on tietyllä tavalla riippuvainen käytössä olevien viestintäteknologisten laitteiden — ja laajemmin itse viestintä'koneiston' — muodostamasta kokonaisuudesta ja kulloisestakin sosiaalishistoriallisesta ympäristöstä. Näin ollen eri välineiden tyypilliset yleisöt ja myöskin käsitteet yleisöstä muuttuvat. Tällä hetkellä joukkoviestinnän yleisössä tapahtuvien muutosten lähteenä on seuraavanlaisia tekijöitä (vrt. McQuail 1987, 224-5):

- Viestintäkanavien lukumäärän moninkertaistuminen ja tarjonnan laajentuminen.
- Vastaanoton ja käytön yksilöllistymisen lisääntyminen ja irtautuminen käytössä olevista kiinteistä välitys- ja jakelujärjestelmistä (erityisesti videoiden, kaapelien ja satelliittien avulla).
- Vuorovaikutteisten — pikemmin kuin yksisuuntaisten — tietokoneisiin ja kaapeliyhteyksiin perustuvien välineiden kehitys, mikä sallii enemmän tiedon hakuja, valinnanvaraa ja vaihtoa.
- Tietovirrat ylittävät lisääntyvästi kansalliset rajat.

Kaksi ensimmäistä tekijää vaikuttaa siihen, että tulee yhä vaikeammaksi ennustaa ketkä tulevat muodostamaan tietyn ohjelman tai jutun yleisön tai tietää viestintätapahtuman jälkeen, kuka oli yleisön joukossa. On yksinkertaisesti vaikeampi laskea todellisen yleisön määrää tai vastata kysymykseen kuka vastaanotti mitä, vaikka esimerkiksi tv-yleisön yksittäisten katselijoiden ohjelmaseurannan elektronisia mittareita kehitetään ja otetaan käyttöön. 'Vuorovaikutteisten' välineiden kasvu — vaikka niiden kehtiys kapeaa markkina- ja kampanjamittausta lukuunottamatta onkin alkuvaiheessa — tulee todennäköisesti pirsto-

maan välineiden käyttöä ja hajauttamaan sitä kohderyhmittäin, mutta samalla myös antamaan vastaanottajalle aktiivisemman roolin. Koko käsitys yleisöstä saman sanomajoukon samanaikaisesti ja samassa 'tilassa' vastaanottavana joukkona tai ryhmänä alkaa vanheta; "koko kansan yleisradiotoiminta" lakkaa tiettyssä mielessä olemasta.

Vastaanoton suuntautuminen ja tarjonnan laajentuminen ylikansalliseen aineistoon pienentää kansallisten yleisöjen sosiaalista ja kulttuurillista tasakoosteisuutta ja lähentää joukkotiedotusta kansainväliseen markkinointiin. Tämä ei ole kuitenkaan ainoa kehityssuunta. Uudet sähköiset viestimet tekevät paikalliset ja erikoistuneet tiedotusvälineet myös elinkykyisemmiksi. Tarjonta tulee muodoltaan ja sisällöltään kansainvälisemmäksi ja 'yhdenmukaisemmaksi' ja samanaikaisesti toisaalta sisällöltään paikallisemmaksi ja eriytyneemmäksi. Tämän kilpailun 'häviöjä' tulee olemaan McQuailin ennusteen mukaan (1987, 225) todennäköisesti ne viestimet, jotka ovat toimineet kotimaan valtakunnallisilla markkinoilla: perinteiset julkisen palvelun yleisradioyhtiöt.

Yleisö ei muodostu enää entiseen tapaan erikoosteiseksi joukoksi, mutta jos sitä tapahtuu, niin se on määrältään suurempi kuin koskaan aikaisemmin — tätä osoittavat esimerkiksi suurten urheilutapahtumien maailmanlaajuiset tv-yleisöt.

Uudet sähköiset viestimet vaikuttavat siihen, että vastaanottava yleisö 'delokalisoituu' (McQuail 1987, 216-7). Yleisö ei enää paikannu samalla tavalla kuin ennen, koska se jakautuu laajemmalle alueelle ja tasolle, eriytyy koostumukseltaan ja tulee vähemmän riippuvaiseksi lähettäjistä määräytyvästä aikasidonnaisuudesta. Uudet viestimet hajauttavat aiemmin yhtenäisempää 'massayleisöä' irrottaen sen jäseniä toisistaan ja lähettäjainstituutiosta. Viestinnän vastaanottotapahtuman sidonnaisuus aikaan ja paikkaan löytyy, viestintätavat ja viestintäyhteyksien tyypit eriytyvät.

Uusi viestintätilanne tuo yleisön itsensä va-

littavaksi ja käytettäväksi enemmän mahdollisuuksia ja tilaisuuksia viestien vuorovaikutteille **vaihdolle**, tiedon **hauille** ja aineiston **rekisteröinnille** eri tietolähteistä. Vastaanottajan on myös helpompi tallentaa ja käyttää uudelleen haluamaansa aineistoa silloin, kun se hänelle sopii eikä niinkään lähettäjän ja lähetyksajan 'määrääminä' ajankohtina. Tulee olemaan yhä vaikeampi **ennustaa** viestinnän kunkinhetkinen kokonaisyleisö eikä se ole yhtä **avoimesti** suunniteltavissa ja 'vaikutettavissa', kuin esimerkiksi painetun viestinnän 'massayleisön' vaiheessa. Koska yleisö tulee lähettäjän kannalta katsottuna tiettyssä mielessä muodostamaan "kokoonpanonsa" uudelleen ja olemaan vähemmän ohjattavissa, niin muutosten voidaan tulkita lisäävän vastaanottavan yleisön itsenäisyyttä ja monikoosteisuutta. Lähettäjän mahdollisuus vastaanoton 'valvontaan' tulee vähenemään ja institutio-naalisuuden aste viestinnässä alenee.

Satelliitit, kaapelit ja videot yhdessä vähentävät olemassaolevien joukkoviestintäverkostojen yleisöä: katselumahdollisuuksien lisääntyminen merkitsee **vähemmän katsottuja lähetystunteja kokonaisyleisön keskuudessa**, koska välinekäyttö vastaanottajatasolla hajautuu usemman viestintätoiminnon kesken. Aiemmin valtakunnallisen yleisradiotelevisiion 'poliittinen voima' perustui osittain siihen, että ei ollut vaihtoehtoja. Kaapeli-tv lisää katsojan valinnanvaraa — sisällön laatu ei välttämättä parane — ja suurempi määrä kaupallisia asemia pirstoo ja hajauttaa, itse asiassa hävittää yhdenkertaisen valtakunnallisen yleisön. On kuitenkin vältettävä hätäisiä arvioita ja madonlukuja. Muutoksilla voi olla hyviä tai huonoja seurauksia.

Tiedotusvälineiden professionaalistumisen myötä, johon liittyy pyrkimys itsenäisempään ja riippumattomampaan toimintatapaan, ne ovat etäännyneet tai heikentäneet suoria yhteyksiään poliittisiin ja yhteiskunnallisiin liikkeisiin; esimerkiksi useimmissa länsimaissa on havaittu puoluelehdistön julistautuminen sitoutumattomaksi.

Julkisen palvelun yleisradiotoiminnalla on

keskeinen merkitys nykyajan politiikanteossa. Voidaan olettaa, että sen luonne uusien viestimien rynnistyksessä muuttuu. Poliitikanteossa joudutaan ottamaan huomioon muuttuvan ja muuttuneen joukkoviestinnän maise-
ma-arkkitehtuuri yhä tarkemmin. (Ks. Curran & Seaton 1988, 211-218).

Viestintäteorian arviointia

Kysymys vallasta vanhan teorian esittämällä tavalla on edelleen hyvin oleellinen myös uusien viestimien esiinmarssiessa. Tähän vaikuttaa erityisesti se, että 'vanhat viestimet' hallitsevat määrälliseltä volyymiltaan edelleen tilannetta ja uudet viestimet (kuten video ja kaapeli-tv) on ensisijassa mukautettu sopimaan käytössä oleviin institutionaalsiin muotoihin ja jo vakiintuneisiin viestintärakenteisiin. Vanhat viestimet ovat lähteneet mukaan uusiin, seuraavat kehitystä, mutta samalla on tullut myös aivan uusia yrittäjiä.

Teknologian kehittyessä olemassaolevat vioutumat ja kilpailuasetelmat vahvistuvat ja saattaa olla, että esimerkiksi (suhteelliset) tiedolliset erot eri sosiaaliryhmien välillä kasvavat, sillä mahdollisuudet käyttää eri välineitä jakautuvat epätasaisesti. Vallan ja viestinnän suhteen selvittäminen uusissa viestimissä edellyttää paitsi empiiristä analyysia myös teorian tarkentamista.

Viestintäteknologian kehitys näyttää vähentävän keskitetyn kontrollin mahdollisuutta ja nostavan näin viestimien painoarvoa muutoksen 'käynnistäjinä' ja 'ylläpitäjinä'. Tätä näkemystä tukevat sellaiset visiot informaatiosyhteiskunnasta, jonka liikevoimana on uusi teknologia ja sen kumuloituminen. On kuitenkin huomattava, että informaatiosyhteiskunnan teoreetikot eivät ole sitä mieltä, että "joukkoviestimet olisivat yhteiskunnan muutoksen pääsyy, vaikka ne heijastavatkin ja auttavat ymmärtämään sitä, mitä on tapahtumassa" (McQuail 1987, 76).

Laajentaessaan toimintaansa joukkoviestimet tulevat tehokkaammiksi tiedon tuotannossa ja levityksessä. Ne kiihdyttävät myös

viestinnän teollista tuotantoa ja uuden teknologian käyttöönottoa. Viestimien merkitys 'informaatiosyhteiskunnan' työllistämässä kasvaa, mutta tätä merkitystä ei ole syytä yliarvioida. Yhteiskunnan muutosta ja jatkuvuuden ylläpitämistä koskevat kysymykset eivät ehkä olennaisesti muutu uudessa viestintätalanteessa, vaikka lisääntyvä viestintä merkitseekin muutosten nopeutumista ja tiettyä epävakaisuuden uhkaa.

Viestintäteorian pitäisi kyetä antamaan suuntaa tulevaisuuden viestintäpoliittisille ratkaisuille. Valittavissa on erilaisia polkuja: rohkaistaanko vai hillitäänkö viestinnän kehitystä, jätetäänkö toiminta valtion monopoliksi, yksityisten vapaaseen yritteliäisyyteen perustuvaksi tai näiden väliltä olevaksi järjestelmäksi, kohdistetaanko mahdollinen sääntely viestinnän sisältöön ja teknologiaan. On kuitenkin huomattava, että tärkeät viestintäpoliittiset päätökset tehdään usein muista kuin viestintäpoliittisista (kuten teollisuus-) lähtökohdista ja usein jälkikäteen jonkin asiantilan muututtua tai toiminnallisen kehityksen saavutettua tietyn vaiheen.

Vanhan viestintäteorian puutteet johtuvat sen pitäytymisestä puhuttelevan viestinnän kaavaan: joukkoviestintään tarkoitettu, yksisuuntainen, keskukselta periferiaan tapahtuva sanomien siirto. Uuden tilanteen hahmottamiseksi tarvitaan myös valtaan liittyvien kysymysten erittelyä.

Olemassa oleva hallitseva teoria on muotoutunut hitaasti rinnan yhteiskunnan kehityksen kanssa ja vakiinnuttanut samalla oikeutensa ja asemansa. Uuden viestinnän nopea yleistymisen merkitsee näin uhkaa koko joukolle itsestään selvinä pidettyjä normeja ja sopimuksia. Tällaisia ovat mm. kysymykset ammatillisesta itsesääntelystä, sisällön laadusta, moraali- ja eettisistä normeista, yksityisyyden kunnioittamisesta ja toimituksellisesta vastuusta.

Päätelmiä

Uusi viestintäteknologia on tuomassa monia muutoksia joukkotiedotukseen. Viestinnän

teoriaa on kehitettävä ja tarkennettava otta-
maan huomioon nämä muutokset. Joukkotie-
dotuksen teorian pitäisi lisätä ymmärtämys-
tämme siitä, miten joukkotiedotus toimii.
Käytännön viestijät voivat hyödyntää teoriaa
viestitukseen paremmin.

Uusien viestintäteknologisten sovellutus-
ten tulva on aiheuttanut sen, että viestimet
ovat alkaneet limittyä ja päällekkäistyä toi-
minnoiltaan ja muodoiltaan. Joukkotiedotuk-
sen ja kohdeviestinnän välistä rajaa on yhä vai-
keampi esittää täsmällisesti. Uusi teknologia
lisää yleisesti vastaanottajan mahdollisuuksia
valvoa viestintäprosessia. Mahdollisuus vies-
tinnän kaksisuuntaisuuteen tai vuorovaikut-
teisuuteen lisääntyy. Sanomien joukkomittai-
seen levitykseen perustuva teoriamalli koh-
danee vaikeuksia uusien vuorovaikutukseen
ja valikoituun tietoon pohjautuvien viestintä-
virtojen selittämisessä.

Uusien viestimien nopea toiminnallinen
kehitys, käytön laajentuminen ja seurausten
arviointi lisäävät todennäköisesti viestinnän
teorian ja sen kehittelyn merkitystä. Kun eri
viestintävälineiden ja viestintämuotojen tek-
niset rajat ja erot ovat alkaneet hämärtyä –
mikä ei tarkoita vielä välttämättä suuria tai
nopeita muutoksia niiden paikantumisessa
viestinten teoriakartalla – on hyödyllistä tut-
kia viestintäprosessia myös yleisellä tasolla.
Viestinnän käytännön harjoittajien on tunnet-
tava olonsa kotoiseksi tulevaisuuden joukko-
tiedotussanomien kanssa olkoonpa niiden ja
välineiden teknologinen muoto millainen ta-
hansa, ja viestinnän teoria voi auttaa tämän ta-
voitteen saavuttamisessa.

Yksi uuden teknologian yleinen vaikutus
joukkotiedotukseen on se, että se lisää vas-
taanottajan mahdollisuuksia valvoa viestintä-
prosessia. Vastaanottajilla on mahdollisuus
saada erilaista informaatiota sellaisilla tavoil-
la, joissa olemassaoleva joukkotiedotuksen
järjestelmä ei ole enää välittävänä tekijänä.
Kaapeli-tv-kanavat ja kuvanauhat luokse-
päästävät yleisön sellaisiin erikoisohjelmiin ja
aineistoihin, joita ei ole tarjolla julkisessa
yleisradiotelevisiossa tai kaupallisilla kanavil-

la. Videotex ja teleteksti tarjoavat laajan vali-
koiman uutis- ja muuta aineistoa vastaanotta-
jien ulottuville. Tietokoneen ja puhelinyhtey-
den avulla päästään tietopankkeihin ja eri-
koisyleisöille tarjottuihin palveluihin sekä yh-
teyteen muiden käyttäjien kanssa.

Myös muutokset yleisössä on otettava tar-
kemmin huomioon. Viestinnän vastaanotto
on tavoitteeseen suuntautunutta ja aiemmista
tottumuksista vapautuvaa käyttäytymistä ja
tarvitaan riittävän herkkää vastaanottajien
tarkastelutapaa, jotta kyetään selittämään eri
tilanteissa tehdyt valinnat.

Viitteet

¹Ranskalaiset tutkijat Simon Nora ja Alain Minc ovat kuvanneet tietokoneiden ja tietoliikenteen yhdentymistä käsitteellä telematiikka. Sana tulee ranskankielen sanojen 'télécommunication' ja 'informatique' (= tietojenkäsittely) yhdistämisestä: télématique. Sillä tarkoitetaan erilaisten tietojenkäsittelyn menetelmien käyttöä tietoliikenteessä. Yhdysvalloissa käytetään vastaavasti sanaa 'compunication' yhdistelmänä sanoista 'computer' ja 'communication'. Saksan kielessä on yleistymässä käsite 'Telematik' (ks. Brepohl 1983, 14). Suomen kielessä sana telematiikka esiintyy lähinnä tekniikan ja hallinnon kielessä; esimerkiksi PTL-Teletaitoksessa on telematiikka-yksikkö.

²Esimerkiksi erään elektronisen viestintäkanavan nimi TeleSampo, viittaa nimen jäkiosaltaan juuri toimintaan.

Kirjallisuus

AUMENTE, Jerome. *New Electronic Pathways. Videotex, Teletext, and Online Databases*. Newbury Park, Sage Publications. Volume 17. The Sage Comm-Text Series, 1987.

BREPOHL, Klaus. *Telematik. Die Grundlage der Zukunft*. Bergisch Gladbach, Gustav Lübbe Verlag, 1983.

BÄCK, Asta & MANNI-LOUKKOLA, Sirkka & SII-VONEN, Timo. *Graafisen teollisuuden tuotteiden, tuotannon ja työvoiman kehitysnäkymät 1985-1995*. Suomen Kirjatyöntekijöiden Liitto r.y., Suomen Akatemian. Turenki, Valtion teknillinen tutkimuskeskus graafinen laboratorio, 1985.

DOWNS, Anthony. 'Living with Advanced Telecommunications'. *Society* 26(1985):1, 26-34.

CURRAN, James & SEATON, Jean. *Power without responsibility. The press and broadcasting in Britain*. Third Edition. London, Routledge, 1988.

EMAN, Ross A. *The Media Society. Basic Issues and Controversies*. Toronto and Vancouver, Butterworths,

- 1987.
- FERGUSON, Marjorie. 'The challenge of neo-technological determinism for communication systems, industry and culture'. Ferguson, M. (ed.) *New Communication Technologies and the Public Interest*. London, Sage Publications, 1986, 52-70.
- GRONOW, Pekka (toim.). *Sähköinen viestintä ja paikallinen kulttuuri*. Helsinki, Valtion taidehallinnon julkaisuja nro 31, 1987.
- GRONOW, Pekka. *Viestinnän tulevaisuus*. Helsinki, Työväen Sivistysliitto, 1985.
- HALME, Seppo J. 'Televiestintä'. Suomen viestintäjärjestelmä, toim. Nordenstreng, Kaarle & Wüo, Osmo A. Tampere, Weilin + Göös, 1986, 200-218.
- ILMONEN, Kari & NIKULIN, Heikki. *Uusi viestintätekniikka*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, julkaisusarja D 38/1986.
- KUNCZIK, Michael. *Kommunikation und Gesellschaft. Theorien zur Massenkommunikation*. Köln, Böhlau Verlag, 1984.
- LANTTO, Reino. *Uudet sähköiset viestimet*. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 5. Espoo, Weilin + Göös, 1982.
- MCQUAIL, Denis. 'Is media theory adequate to the challenge of new communications technologies?' Ferguson, M. (ed.) *New Communication Technologies and the Public Interest*. London, Sage Publications, 1986, 1-17.
- MCQUAIL, Denis. *Mass Communication Theory. An Introduction*. Second Edition. London, Sage Publications, 1987.
- MCQUAIL, Denis & WINDAHL, Sven. *Communication Models*. London, Longman, 1982.
- MILES, Ian & GERSHUNY, Jonathan. 'The social economics of information technology'. Ferguson, M. (ed.) *New Communication Technologies and the Public Interest*. London, Sage Publications, 1986, 18-36.
- MURDOCK, Graham. 'Class, Power and the Press: Problems of Conceptualisation and Evidence'. Christian, H. (ed.) *The Sociology of Journalism and the Press*. Sociological Review Monograph 29, University of Keele, 1980, 37-70.
- PETTERSSON, Rune. *Nya medier, termer och begrepp*. Ny utökad och omarbetad upplaga. Stockholm, Esselte Studium, 1986.
- SAMOLA, Juha. 'Videon käytöstä ja vaikutuksesta kuvaohjelmien kulutukseen'. *Tiedotustutkimus* 8(1985):4, 86-94.
- SEVERIN, Werner J. & TANKHARD, James W. *Communication Theories. Origins, Methods, Uses*. Second Edition. New York & London, Longman, 1988.
- STEINBOCK, Dan. 'Uusi viestintäteknologia ja televisiokasvatus'. *TIETOYHTEISKUNTA MEISSÄ - pelot, toiveet, teot*. Joukkotiedotusteknologian tutkimusohjelma. Helsinki, Liikenneministeriö, 1986, 165-173.
- WHITEHOUSE, George E. *Understanding the new technologies of the mass media*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1986.